

Különben is elég gondot adnak egyelőre a körvonalak, főleg ha meggondoljuk, hogy a ma középiskolájával kapcsolatban előttünk áll a lánynevelés egész komplexuma is. Mert bizony ez sem másodlagos kérdés, csak kissé más.

Végszónak egyet mondhatunk. Az élet valóban életszagú iskolát akar. De nem materialist, merev technikus érdeklődésűt, hanem szellemi és anyagi vonatkozásokban egyaránt szárnyalót és emberit! Nem igaz, hogy a mai élet egyetlen utilitárius vásárcsarnok; legalább is: nem szabad, hogy igaz legyen. Neveljen a ma iskolája talpraesettnek, életrevalónak, de adjon lelket, szellemet is és mentsen meg a fenyegető pszichikai elamerikanizálódástól. Botorság lenne, ha a valóban tapasztalható nagy gyakorlatiasság iránt nem kelténénk érdeklődést a fiúkban (az érzék különben is erős bennük!) De veszélyes a kérdés túlzott kiélezése. Hiszen a gyerek sohasem áll meg a kellő határnál. Mivel kritikai érzéke fejletlen, csak csodálni tud, rajongani, vagy gyűlölni. Ne szávaljanak előtte a felelőtlenek túl sokat az egyedül üdvözítő gyakorlatiasságról, mert előbb-utóbb egyoldalú lesz: megöli benne az a finomabb valami, amit léleknek, szellemnek, esztétikumnak nevezünk. Utóvégre: park is van a világon, nemcsak fűrészmalom. Ugyis nehéz szabadulni a gondolattól: a ma embere inkább ösztönös önzésből, mint önmagáért valóságértékként csodálja a XX. sz. gép és arany-hadseregét. Inkább a kényelmi eredményeket nézzük s nem a megjárt utat. Az a sok könny, vér, lelkesedés, akarat, ész, nemes szándék, mely pl. korunk egy-egy csodás találmányát megelőzte, ritkán jut bele termékenyítőleg az önmagát csodáló mai ember érdeklődésébe, hogy ne is szóljunk a tömegről. Ezért is nincs igazi nevelő jellege századunknak. Ezért nem szabad elfelejteni s elfelejtetni, hogy az anyagon, a „szent” gyakorlatiasságon túl még van valami halk érték: szépség, érzelem, értelem.

*Lőrincz Jenő dr.*

## A polgári fiúiskola reformja

### I. A polgári fiúiskola helye a magyar iskolaszervezetben

A mai magyar társadalomban három, egymástól gazdasági és művelődési szempontból egyaránt elkülönülő réteget lehet megkülönböztetnünk.<sup>1</sup> Ez a három réteg más-más szerepet tölt be a nemzet életében és ennek megfelelően más-más a művelődési igénye is.

Legmagasabb az igénye a vezetésre, szellemi irányításra hivatott rétegnek, mely művelődéséért nagy áldozatokat képes hozni, legkisebb a munkát fizikailag végrehajtó rétegé, mely megelégszik a műveltség nélkülözhetetlen elemeivel is. A kettő között átmenetet képez az a nemzeti szempontból nagyjelentőségű réteg, mely anyagilag függetlenebb az alsó rétegnél s mely gazdasági életünknek mintegy a gerincét ké-

<sup>1</sup> Kratofil (= Kratofil Dezső, A polgári iskola újjászervezésének általános szempontjai. Gyak. Polg. Isk. Értesítő, Szeged, 1935-36.) 3.



szolgál. Ez a három szempont különbözteti meg elsősorban a közép- és középfokú iskoláktól, melyek nem kötelezőek, nem ingyenesek s bizonyos minősítést nyújtanak.

Az elemi iskola négy osztályának elvégzése után történik meg a tanulók első szétválasztódása. A négy osztály a polgári iskolába és a középiskolába való lépés előfeltétele. Aki azonban ezek egyikébe sem akar lépni, még 2, illetve a nyolcosztályú elemi iskola megvalósítása esetén még 4 évig jár mindennapi iskolába. Addig is, míg a nyolcosztályú elemi iskola meg nem valósul, a gyermek 2—3 évig továbbképző (nem mindennapi, ismétlő) iskolába jár.

2. A polgári (középfokú) oktatás a négyosztályú polgári iskolában kezdődik. Ide azok lépnek, akiknek művelődési igénye túlnőtt az elemi iskolán, de akik — kellő anyagi vagy szellemi előfeltételek hiányában — tudományos és közhivatali pályákra lépni nem akarnak vagy nem tudnak.

A polgári iskola IV. osztályából a tanulók zöme gyakorlati pályákra lép. Egy részük azonban tovább tanul és pedig egy jelentéktelen (2.5 %) hányadtól<sup>1</sup> eltekintve, szakiskolákban. A polgári iskola a tanítóképző intézet, felső mezőgazdasági, felső kereskedelmi és felső ipari iskola *alapiskolájának* tekinthető. A tanítóképző intézet az 1933/34. tanévben fiúönvendégeinek 76.2 %-át,<sup>2</sup> a felső kereskedelmi iskola pedig 84 %-át kapta a polgári iskolából.<sup>3</sup>

Minden alapot nélkülöz tehát az a megállapítás, hogy „a polgári iskola szervezetileg nem kapcsolódik alulról felfelé az elemihez és felfelé nem folytatódik a többi iskolatípusok egyikében sem. Kultúrpolitikánk monumentális épületéből mint csonka gerenda mered ki folytatás nélkül.”<sup>4</sup> Ha a középiskolának nem rója fel senki, hogy nem kapcsolódik alulról szervezetileg az elemi iskolához, nem róható ez fel a polgári iskolának sem. Másrészt a polgári iskolát végzettek éppúgy folytathatják tanulmányaikat a szakiskolákban, mint a középiskolát végzettek az egyetemeken. Szorosabb kapcsolatra felfelé sincs szükség.

A polgári iskola és a szakiskolák együttesen a *polgári vagy középfokú oktatást* alkotják. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy mind a két elnevezés könnyen félreértésre adhat okot. Ugyanis a középiskolák (gimnáziumok, reáliskola) is végeredményben a polgárság iskolái. Viszont a *középfokú* elnevezés a mai nyelvhasználat szerint nem annyira vízszintes, mint inkább függőleges irányban osztályoz.<sup>5</sup>

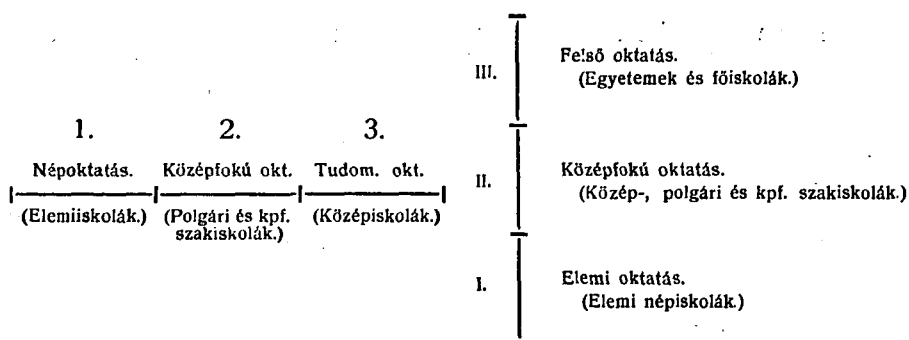
<sup>1</sup> Közl. 40:181.

<sup>2</sup> Kratofil 10.

<sup>3</sup> Közl. 40:179.

<sup>4</sup> Laurentzy (=Laurentzy Vilma, A polgári iskola reformja, Budapest 1936.) 4. l.

<sup>5</sup> A középfokúság védelmére v. ö. Havas (=Havas István, Egy évtized a polgári iskolai küzdelmek élén. Budapest 1935.) 96. l.



Amint ebből kitűnik, a polgári iskola és a szakiskolák vízszintes és függőleges irányú felosztás szerint is egyaránt középfokúak.<sup>1</sup> Célszerű volna tehát a középfokú jelzőt a jövőben a polgári iskola és a szakiskolák részére lefoglalni és a tudományos képzéssel foglalkozó gimnáziumokat és a reáliskolát egyszerűen középiskoláknak nevezni.

3. A tudományos oktatás a középiskolákban kezdődik. Ide azok járnak, akik az említett szellemi és anyagi előfeltételekkel rendelkeznek. A gimnázium a polgári iskolától — a latin nyelvtől és az annak helyén levő, gyakorlati célú tantárgyaktól eltekintve — nem annyira a feldolgozott anyag mennyiségében és kiválasztásában, mint inkább annak feldolgozásában különbözik. Míg ugyanis a gimnázium rendszeres, tudományos gondolkodásra nevel és a további, tudományos tanulmányokra készít elő, addig a polgári iskola a gyakorlati szempontokat, a gyakorlati élettel való kapcsolatokat és a gyakorlati alkalmazásokat emeli ki.

A magyar iskolaszervezet e három rendszere közt nincs semmi szervezeti vagy tantervi kapcsolat. A nemzeti művelődés három különböző ágában önálló célkitűzéssel önálló utakon járnak. Működésükben egymás munkáját kiegészítik, egymásnak segítő társai. Nem törekedhetik egyik sem arra, hogy a másiknak vetélytársa legyen.<sup>2</sup>

## II. A mai polgári fiúiskola kialakulásának története.

A polgári iskolát az 1868. évi XXXVIII. t. c., az u. n. *népoktatási törvény* keltette életre.<sup>3</sup> „Megszületésének idejében . . . a polgári iskola antedatált gondolat és alkotás volt Magyarországon. Az a polgárság, amelynek igényeit kellett volna kielégítenie, abban az időben még vékony és idegen elemekből álló rétege volt az országnak, az akkor épp csak fejlődésnek induló városokban.”<sup>4</sup> Ezzel magyarázható, hogy az iskola térfoglalása nehezen indult meg.<sup>5</sup> „A 70-es évek elején még majdnem általános volt az a vélemény, hogy ha csak a mesteremberek, kereskedők stb. számára állítanának polgári iskolákat, akkor tanulót lámpással

<sup>1</sup> Napló (= A III. Egyet. Tanügyi Kongr. Naplója) I. 24.; M. Stát. Zsebk. V. 198. l.

<sup>2</sup> Közl. 40:146, részletesen Havas 96.

<sup>3</sup> Részletesen Sághegyi (=vitéz Sághegyi Lajos, A magyar polgári iskola hatvan éves múltja. Budapest, 1929.) 11.

<sup>4</sup> Laurentzy 3.

<sup>5</sup> Sághegyi 39.

kellene bele keresni . . . A szülők a szorosan vett tanköteles koron túl nem azért adják gyermeküket iskolába, hogy iparos legyen ; azzá minden további iskoláztatás nélkül is lehetett, sőt analfabéta letére is inaskodhatott.<sup>1</sup>

A polgári iskola így aztán fennállása kezdetén, kénytelen-kelletlen, a hatosztályú reáliskolák feladatát pótolta. Végzett tanulóinak nagy része szellemi (gyógyszerészi, jegyzői, állatorvosi, katonatiszti és kishivatalnoki) pályákon helyezkedett el.<sup>2</sup> Sok helyen pedig a gimnáziumot akarták a polgári iskolával ellensúlyozni vagy helyettesíteni.<sup>3</sup>

Az alsó négy osztály tanterve a középiskola alsó négy osztályának tantervével párhuzamosan haladt, a polgári iskola tulajdonképeni jellege csak az V. és VI. osztályban domborodott ki.<sup>4</sup> Az 1883. évi I. tc. azonban a hat osztályt végzetteket megfosztotta a nemrég nyert hivatali minősítésektől.<sup>5</sup> Az 1889. évi VI. tc. (a véderő-törvény) pedig megtagadta tőlük az egyévi önkéntesi jogot. Így természetesnek kell találnunk, hogy az amúgy sem jelentős tanulólétszámú két felső osztály elnéptelenedett. Ehhez járult még, hogy a polgári iskolával egy időn át összekapcsolt felső kereskedelmi iskola is elszakadásakor magával vitte sok iskola V. és VI. osztályát. 1909-ben a 70.000 polgári iskolai tanuló közül már csak 300-an jártak a két felső osztályba.<sup>6</sup> Az 1927. évi XII. tc. tehát már csak szentesítette azt a tényt, melyet az élet már régen elfogadott, hogy a hatosztályú polgári iskolának nincs létjogosultsága.<sup>7</sup> A törvény indokolása szerint a gyakorlati pályákra és a szakiskolákba való lépéshez elég a négy osztály, hat osztályra nincs szükség.

Mondhatnánk, hogy szinte a felső osztályok elsorvadásával párhuzamosan az alsó négy osztály már a múlt század végén rohamos virágzásnak indult. A polgári iskola mindinkább az iparos és kereskedő osztály művelődési érdekeinek szolgálatába állott. A fővárosi kereskedők már a világháború előtt is legszívesebben négy polgárit végzett fiúkat szerződtettek. A világháború után világszerte általános jelenség, hogy iskolázottság tekintetében minden életpályán fokozottabb igényeket támasztanak. Így lett a polgári iskola az iparosok, kereskedők, altisztek és újabban a gazdálkodók legnépszerűbb iskolája.

Népszerűségét mindennél jobban bizonyítja, hogy 1920–25. években több, mint 100 polgári iskola keletkezett Magyarországon.<sup>8</sup> Hogy a legutóbbi években is mennyivel nagyobb léptekben növekszik a polgári iskolák száma, mint a többi középfokú és középiskoláké, tanulságos az 1931/32. és 1934/35. tanévvégi adatok egybevetése:

		A szaporulat			
		1931/32	1934/35.	számban	%-ban
A polgári iskolák	száma	380	403	23	6.05
	tanárai	3.692	3.944	252	6.83
	tanulói	84.769	91.767	6.998	8.26

<sup>1</sup> U. o. 41. V. ö. még Közl. 40:335.

<sup>2</sup> Közl. 37:8.

<sup>3</sup> Sághegyi 40.

<sup>4</sup> Kis Enc. (=Molnár János, Polgári iskolai kis enciklopédia. Bp. 1930.) 25-28.

<sup>5</sup> Sághegyi 76.

<sup>6</sup> Sághegyi 209.

<sup>7</sup> Közl. 40:336.

<sup>8</sup> Havas 16.

	száma	277	279	2	0.72
A többi közép- és	tanárai	4.581	4.856	275	6.—
középfokú iskolák	tanulói	84.722	86.658	1.936	2.29

A táblázatból leolvasható eredményekhez még csak egyet jegyzünk meg: a 380—403 négyosztályú polgári iskolával szemben 163—167 középiskola alsó négy osztálya áll.<sup>1</sup>

### III. A polgári iskolai tanárság reformtörekvései.

Mint már rámutattunk, az a társadalmi réteg, mely részére a polgári iskolát létesítették, abban az időben még nem rendelkezett ily művelődési igényekkel. A polgári iskola kezdetben főleg a hatosztályú reáliskolák feladatát pótolta. Fennmaradása és fejlődése tehát attól függött, hogy sikerül-e végzett növendékei részére *megfelelő hivatásokra minősítést és egyévi önkéntesi jogot* szerezni. Mint láttuk, nem sikerült. Itt gyökerezik aztán a polgári iskolai tanárságnak az a félszázados multra visszatekintő törekvése, hogy iskoláját oly osztályszámúra fejlessze ki, hogy az az említett jogokat végzett növendékei részére biztosíthassa.

A polgári iskolai tanárság e törekvése, ha itt-ott kisebb-nagyobb eredményeket el is ért, nem hozta meg a remélt sikert. Pedig propaganda, megszervezettség és az összeköttetések sorompóba állítása tekintetében páratlan szívósságú volt s az ma is. Volt idő, midőn a polgári iskolai tanárság e kérdés által szinte kétségbeesés szélére hajszolta magát. Így az 1906. évi egyesületi közgyűlés után küldöttség kereste fel *Apponyi Albert grófot*, az akkori kultuszminisztert és ismertette előtte a polgári iskola tarthatatlan helyzetét és a tanárság elkeseredettségét. Apponyi válaszában ezt mondta: „Az elkeseredés nem argumentum; ilyenekkel nem lehet engem arra bírni, hogy a dolgok megoldását elsiessenem és a kellő megfontolásra és mérlegelésre magamnak időt ne vegyek.”<sup>2</sup>

A polgári iskolai tanárság e küzdelmét a világháború után is folytatja. A III. egyetemes tanügyi kongresszus napirendjén is ott találjuk e kérdést. A kongresszus polgári iskolai szakosztálya egyhangúlag ki is mondta a nyolcosztályúra kiépítendő polgári iskola korszerűségét. A képviselőházban a reformok mellett és ellen számtalan felszólalás történik. „Még jóakarátú laikusok és tervkovácsok is hozzányúltak, különösen a sajtóban, a nehéz és bonyolult problémához.”<sup>3</sup>

A polgári iskolai tanáregyesület vezetőségének kezdettől fogva legfőbb programpontját képezte az iskolának nyolcosztályúra való kiépítése. „Az állandóan hullámozó kérdés útözerén a polgári iskolai tanáregyesület elnöksége akarta tartani a kezét s rossz néven vette, ha az egyesületen kívül s nem az elnökségen keresztül tárgyalták a kérdést . . . A Közlöny . . . tiltakozik, hogy másutt, mint az ő hasábjain jelenjenek meg ilyen cikkek.”<sup>4</sup> Az egyesület reformbizottsága is állandóan tárgyalja a kérdést és a polgári iskolák tanári testületeit is bevonja annak megvi-

<sup>1</sup> M. Stat. Zsebkönyv II. és V. évf.

<sup>2</sup> Sághegyi 175.

<sup>3</sup> Laurentzy 3.

<sup>4</sup> Polg. Isk. Évk. 1934. 154.

tatásába, de rosszalását fejezi ki, ha valaki „hiú délibáb-hajszolás“-nak nevezi a reménytelen küzdelmet.<sup>1</sup>

Általában a reformkérdések tárgyalását bizonyos fokú idegesség jellemzi. Fokozza a türelmetlenséget, hogy a polgári iskola küszöbön álló reformját hivatalos helyről mint kormányprogramot már több ízben bejelentették. Sokan azon aggódnak, hogy ha a reformot most a közoktatásügyi reformok idején nem sikerül megvalósítani, esetleg évtizedekig kell hasonló, kedvező alkalomra várni.<sup>2</sup>

Jellemző a türelmetlen hangulatra, hogy a tanáregyesület vezetősége még kedvező nyilatkozatokkal szemben sem mindig tudja higgadt-ságát megőrizni. Amikor pl. gróf Klebelsberg Kunó miniszter úgy nyilatkozott, hogy a polgári iskolát öncélúnak tekinti s nem átmenetnek a nyolcosztályú elemiiskola felé, Havas István elnök azt válaszolta: „Ha nem így gondolkoznék, szemben találná magát a magyar közvélemény egy jelentős nagy részével és velünk: a négyezer polgári iskolai tanárral, akik hat évtizeden át szinte egészen magunkra hagyatva, vívtuk meg a polgári iskola sorsát.“<sup>3</sup>

#### IV. A különböző reformtervek.

A reformtervek végtelen sorából csak a legjellegzetesebbeket ismertetjük:

1. *Olvadjon be az elemi iskolába.* Már 1925-ben azt írja Havas István, hogy a polgári iskolát folytonos veszedelem fenyegeti a túlzott vágyakkal sürgetett nyolcosztályú elemiiskola részéről.<sup>4</sup> Az elemi iskolai tanitóság mohóbb része leplezetlenül azt hirdette, hogy a nyolcosztályú elemi iskola felállításával a polgári iskola feleslegessé válik, azt a nyolcosztályú elemi iskola teljesen pótolni fogja.<sup>5</sup> Azóta is kísért időnként az a gondolat, hogy vajjon a nyolcosztályú elemi iskola nem léphetne-e a négyosztályú polgári iskola helyébe.<sup>6</sup> Ettől csak árnyalatban különbözik az a felfogás, hogy a polgári iskola négy osztálya képezze az elemi iskolai oktatás felső tagozatát, vagy hogy a polgári iskola a népoktatás betetőzője.<sup>7</sup>

E felfogások csakis az elemi népoktatás lényegének teljes félreértéséből származhatnak. A polgári iskolát önálló szervezetén és tantervén kívül — mint említettük — három főszempont választja el az elemi iskolától: nem kötelező, nem ingyenes és bizonyos minősítést ad. Ezenkívül nagyobb és rendszeresebb tananyaga feldolgozásában más módszert követ. Az oktatás szaktárgyi. Végül tanulmányagát más rétegből veszi, mint az elemiiskolák V.—VIII. osztálya.

2. *Az egységes középiskola.* Gróf Csáky Albin miniszter 1889-ben egy parlamenti beszédében felvetette az egységes középiskola gondo-

<sup>1</sup> Közl. 40:334.

<sup>2</sup> Laurentzy 13.

<sup>3</sup> Magyarország 1926. VII. 1. számában, v. ö. Havas 30.

<sup>4</sup> Havas 15.

<sup>5</sup> Havas 95.

<sup>6</sup> Részletesen Laurentzy 40—44.

<sup>7</sup> V. ö. Közl. 40:337.

latát. Polgári iskolai körökben azonnal megindultak a találgatások. Voltak, akik a jövő egységes középiskoláját a polgári iskolában látták; voltak, akik az öncélú polgári iskolát féltették az ötlettől; de voltak olyanok is, akik már feleslegesnek is ítélték a polgári iskolát. Végül is maga a miniszter volt kénytelen kijelenteni, hogy az egységes középiskolai mozgalom egyáltalán nem érinti a polgári iskolát; ha nem volna ilyen iskolánk, teremteni kellene.<sup>1</sup>

Újabbán ismét felmerült az egységes középiskola gondolata. Vannak, akik a középiskolával teljesen egységes alsó tagozatot kívánnak. Csak-hogy a latinnélküli, egységes alsó tagozatról a humanista gimnázium megerősödésének korában még beszélni sem lehet, a latinnyelvű, egységes alsó tagozat pedig a polgári iskolai gondolat teljes feladását jelentené.<sup>2</sup> Ez utóbbi elgondolás egyik változata szerint a polgári fiúiskola tantervében a középiskolai tárgyak mellett a polgári iskola jellegét adó, gyakorlati tárgyak továbbra is megmaradnának. Ez az egyébként az óraszámok miatt is kivihetetlen ötlet a polgári iskolát nehezebbé tenné a gimnáziumnál.

3. *Az ötosztályú polgári fiúiskola.* Frank Zoltán a „Szükséges-e a nyolcosztályú polgári iskola?” című cikkében az ötosztályú polgári iskola híve.<sup>3</sup>

4. *A hatosztályú polgári fiúiskola.* Az 1868. évi XXXVIII. tc. C. fej. 68. §-a szerint a polgári fiúiskola hatosztályú.<sup>4</sup> Az első iskola Budapesten fejlődött hatosztályúvá 1876-ban.<sup>5</sup> Mégis 1879-ben még mindig arról beszélnek, hogy a hatosztályú polgári iskolát sokáig nem lehet még felállítani, mert nincs rá közönség.<sup>6</sup> 1882-ben a 62 fiúiskola közül csak 7 volt hatosztályú.<sup>7</sup> Az 1883. évi I. tc. azonban nem adta meg a kívánt minősítést, mire az V. és VI. osztályok tanulólétszáma felére esett.<sup>8</sup> Különbben is már kezdettől fogva általános a panasz, hogy a felső osztályok néptelenek.<sup>9</sup> Még a 80-as évek második felében is, amikor a legtöbb hatosztályú polgári iskola állott fenn, egy-egy felső osztályra csak 6—7 tanuló esett.<sup>10</sup> 1900-ban már az igazgatóknak a szülőkkel nyilatkozatot kellett aláíratniok, hogy tudomásul veszik, hogy a felső két osztály semmire sem képesít.<sup>11</sup> A két felső osztályt az élet nem igazolta: magától elsorvadt. Túlzás tehát azt állítani, hogy a polgári iskolát mesterségesen fejlesztették vissza.<sup>12</sup>

Egyes tanári testületek átmenetileg ma is megelégednének a hatosztályú polgári fiúiskolával.<sup>13</sup>

<sup>1</sup> Sághegyi 119.

<sup>2</sup> Közl. 40:332.

<sup>3</sup> U. o. 334.

<sup>4</sup> Sághegyi 25.

<sup>5</sup> U. o. 1.

<sup>6</sup> U. o. 56.

<sup>7</sup> U. o. 75.

<sup>8</sup> U. o. 79.

<sup>9</sup> U. o. 41.

<sup>10</sup> U. o. 113.

<sup>11</sup> U. o. 148.

<sup>12</sup> U. o. 241. és Szenes, Közl. 38. 122—123.

<sup>13</sup> Közl. 40:332.



5. A *hétosztályú polgári fiúiskola*. Egy negyedszázadon át a hétosztályú polgári fiúiskola terve volt a polgári iskolai reformok előterében. 1895-ben vetődött fel először e gondolat.<sup>1</sup> Azt akarták, hogy a négyosztályú, alsófokú polgári iskolára egy háromosztályú, felsőfokú polgári iskola épüljön. 1900-ban a miniszter rendeletére az Országos Közoktatási Tanács elkészítette és előterjesztette a hétosztályú polgári iskola szervezetét és tantervét.<sup>2</sup> Jóllehet a miniszter 1901-ben is a hétosztályú polgáriiskola mellett nyilatkozott, a terv mégsem valósult meg.<sup>3</sup> A polgári iskolai tanáregyesület még a világháború végén is kitartott a hétosztályú polgári iskola gondolata mellett, habár már elhangzik oly vélemény is, hogy a hétosztályú polgári iskola nem volna elhelyezhető iskolaszervezetünkben, azért el kell végleg ejteni a tervét.<sup>4</sup>

### V. A nyolcosztályú polgári fiúiskola.

A nyolcosztályú polgári fiúiskola gondolata 1919-ben tűnik fel. Az egyesület vezetősége illetékes helyen oly kérelmet terjesztett elő, hogy a polgári iskolát fejlesszék nyolcosztályúvá: a négyosztályú, alsó tagozat általános műveltséget, a négyosztályú felső tagozat pedig gazdasági, ipari és kereskedelmi ismereteket nyújtott volna.<sup>5</sup>

A nyolcosztályú polgári iskola terve aztán 1920-ban a tanáregyesület közgyűlésén is szöbakerült.<sup>6</sup> Azóta majdnem minden polgári fiúiskolai reformtörekvés ebben a gondolatban kristályosodik ki. A nyolcosztályú iskola *érettségi bizonyítványt és karpaszományos jogot* is adna.<sup>7</sup> Így aztán a gimnázium méltó versenytársa lehetne.<sup>8</sup>

A nyolcosztályú polgári fiúiskola mellett az érvek egész sora vonul fel. Ezeknek az érveknek azonban közös vonásuk, hogy inkább elméletiek és nem egyszer csupán érzelmiek. Nézzük a leggyakrabban hallottakat:

1. Ilyen például az az érv, hogy „a polgári iskola mai szervezete nem felel meg annak, aminek alkottatott”.<sup>9</sup>

Az iskola célkitűzése ma nem az, mint hetven év előtt, nem is ugyanazon népréteg iskolája, mint akkor volt. Ennek velejárója, hogy a szervezete sem lehet azonos az akkorival.

2. Az V.-VI. osztály megszüntével a megmaradt négy osztályba aránytalanul nagy tananyagot zsúfoltak össze. Ezen az állapoton csak a nyolcosztályúra való fejlesztéssel lehet segíteni.<sup>10</sup>

Akik ezzel érvelnek, megfélekedeznek arról, hogy a tanterv zsúfoltságát a tananyag csökkentésével, esetleg összevonásával is meg lehet szüntetni. Másrészt viszont még a legvérmesebb reményűek szerint is a

<sup>1</sup> Sághegyi 117.

<sup>2</sup> Közl. 38:121.

<sup>3</sup> Sághegyi 166.

<sup>4</sup> U. o. 221.

<sup>5</sup> U. o. 228.

<sup>6</sup> U. o. 239.

<sup>7</sup> Közl. 37:165.

<sup>8</sup> Közl. 40:146.

<sup>9</sup> Közl. 37:6.

<sup>10</sup> Közl. 40:146.

polgári fiúiskoláknak csak 10 %-a nyerhetne felső tagozatot.<sup>1</sup> Mi lesz tehát a megmaradó 90 %-ú négy osztályának zsúfolt tananyagával? Erre a nyolcosztályú iskola hívei is csak azt mondhatják: „Ahol a nyolcosztályú polgári iskola nem indokolt, ott továbbra is megmarad annak a négyosztályú, alsó tagozata. Megfelelő tantervmódosítással a kisiparos, kiskgazda és kiskereskedő értékes iskolatípusa marad továbbra is”.<sup>2</sup>

3. „A polgári iskola... a legveszélyesebb korban bocsátja el a tanulót, amikor a zöme még sem ipari, sem más pályán elhelyezkedni nem tud. Így a tanulók egy része az utcára kerül és szaporítja a munkanélküli kiskorúak számát. Csak 2—3 évi csavargás után tudnak végre valami elhelyezéshez jutni.”<sup>3</sup>

Hatásos érv, melyet azonban az élet egyáltalán nem igazol. Hiszen, mint alább majd részletesen is foglalkozunk vele, a IV. osztály elvégzése után, akik tovább nem tanulnak, legnagyobbbrészt iparos- és kereskedőtanulók lesznek vagy szüleik gazdaságában maradnak. Csavarogni legfeljebb egy-két munkakerülő fog.

A nyolc osztály elvégzése után e tekintetben sokkal rosszabb a helyzet. Amint *Kornis Gyula* rámutatott, az inaskodáshoz akkor már általában nincs kedvük s amint a példák egész sora mutatja, inkább irtó állások után szaladgálnak, mintsem hogy atyjuk gazdaságában dolgozzanak.<sup>4</sup> Ők tehát azok, akik „csak 2—3 évi csavargás után tudnak végre valami elhelyezéshez jutni”. *Frank Zoltán* a felső mezőgazdasági iskolával kapcsolatban is azt állapítja meg, hogy „ezen iskolatípust végzetek már csak részben térnek vissza a szülői házba, mert igényeik megnagyobbodtak és így érthető, hogy ezen iskolatípus végzetteinek csak 27 %-a tud mezőgazdasági téren elhelyezkedni. A felső mezőgazdasági iskola létesítésével szaporodott ama iskolafajok száma, melyek nem felelnek meg teljesen a szükségletnek”.<sup>5</sup> A felső kereskedelmi iskolát végzettekről pedig *Szenes Adolf* írja, hogy sokszor nem folytatják atyjuk iparát vagy üzletét, hanem tisztviselői állásokra törekszenek.<sup>6</sup>

Viszont érdekes, hogy éppen *Szenes Adolf* az, aki az efféle ellenvetést, hogy a nyolcosztályú polgári fiúiskola nem lesz egyéb, mint egy újabb középiskola, melynek végzett növendékei az egyetemre és hivatalokba tódulók számát fogják növelni, határozottan visszautasítja és azok közé a régi, alaptalan érvek közé sorolja, melyek a kérdés megoldását oly gyakran meghiusították.<sup>7</sup> Ellenkezőleg, a nyolcosztályú polgári fiúiskola felállításával föltétlenül csökkenni fog az egyetemre és hivatalokba tódulók száma.<sup>8</sup> *Havas István* így ír: A nyolcosztályú polgári fiúiskola végzett „növendékei képesítésüknél fogva nem szaporítanak a szellemi proletárságot. Ellenkezőleg, a munka produktív életmódját megismerve és megszeretve, a termelőosztály intelligenciáját növelnék... Tanulóink

<sup>1</sup> Napló I. 228.

<sup>2</sup> Közl. 38. 124, hasonlóan Napló I. 262, Havas 43.

<sup>3</sup> Közl. 40:332.

<sup>4</sup> Közl. 38:334, 39:16.

<sup>5</sup> Közl. 40:339.

<sup>6</sup> Közl. 38:124, hasonlóan Tas Ferenc, Napló I. 323.

<sup>7</sup> Közl. 38:122.

<sup>8</sup> Közl. 39:18.

nem kérnék az egyemre való kvalifikálást, legfeljebb kisebb gyakorlati pályákra (posta, vasút stb.) és egyévi önkéntességre számítanának.<sup>1</sup> Amíg a nyolcosztályú iskola hívei egyrészt a felső mezőgazdasági és kereskedelmi iskoláknak felróják, hogy végzett növendékeik hivatalokba tódulnak, másrészt épen ők tartják szükségesnek, hogy a nyolcosztályú polgári fiúiskola vasúti, postai, iparvállalati, sőt közigazgatási tisztviselői állásokra is képesítsen.<sup>2</sup>

4. A négyosztályú polgári iskola, hangzik egy másik érv, félműveltséget nyújthat csak, mert lehetetlen 14–15 éves korig teljesen művelt polgárokat nevelni.<sup>3</sup>

Helyesen jegyzi meg erre Serey Ágost, hogy „az, hogy a „kispolgárok“ gyermekei csak 14–15 éves korig látogatnak általános képzést nyújtó iskolát, olyan adottság, amelyen még az sem változtatna, ha iskolánk 6–8 évfolyamúvá fejlesztve, történetesen a szerző értelmezésében vett „egész“ (?) műveltséget adna.”<sup>4</sup>

5. Egy másik érv szerint a polgárság tekintélyes részének igényeit nem elégíti ki a négyosztályú polgári fiúiskolában megszerezhető műveltség.<sup>5</sup> Az a tanuló, aki 14 éves korán túl is iskolába szeretne járni, nem kap igényeinek megfelelő gazdasági irányú iskolát.<sup>6</sup> „A jobbmódú iparos és újabban a tehetségesebb mezőgazda is: szeretné fiát általános, de gyakorlati szellemű, a nemzetgazdasági termelőmunka irányában nevelő oly iskolába tovább járatni, ahol fia nem uraskodnék el, hanem magába szívna az alkotómunkának azt a felsőbbes szeretetét és erkölcsi fölismerését, mely őt képessé tenné a művelt és gazdag magyar ipari pálya sokoldalú betöltésére. Olyan magasabb műveltséget nyújtó, tehát legalább(!) nyolc évfolyamos középfokú iskola tudásával és gyakorlati pályákat megkedveltető nevelésével szeretné műhelyét egykor átvevő fiát fölszerelni, mely a kellő szellemi intelligenciával is ellátva azzá a bizonyos művelt iparossá képesítené.”<sup>7</sup>

Ezekkel az állításokkal szemben azonban az a valóság, hogy még a III. egyetemes tanügyi kongresszuson is csak azt kívánta volna elérni az iparos tanonciskolai szakosztály, hogy „az elemi iskolai kötelezettségének eleget nem tett ifjú ne lehessen iparostanonc, ha csak a szükséges elemi ismeretekről bizonyosságot tesz.”<sup>8</sup> Amikor az önálló iparosoknak csak alig 10 %-a rendelkezik elemi iskolánál magasabb iskolai végzettséggel,<sup>9</sup> akkor ebből a tényből még az sem olvasható ki, hogy az iparosság tekintélyes részének még a polgári fiúiskolai végzettség is nélkülözhetetlen szükséglete volna.

Egyébként is, aki tovább akar tanulni, rendelkezésére áll a felső kereskedelmi, a felső mezőgazdasági és a felső ipariskola. Igaz ugyan,

<sup>1</sup> Havas 22.

<sup>2</sup> Közl. 37:165, Havas 10,

<sup>3</sup> Ped. Szem. 1935/6. 9. sz.

<sup>4</sup> Bp. Polg. Isk. 106.

<sup>5</sup> Sághegyi 6.

<sup>6</sup> Közl. 37:166, 40:283.

<sup>7</sup> Havas 92.

<sup>8</sup> Napló I. 334.

<sup>9</sup> Közl. 40:338–339.

hogy ezeket a nyolcosztályú polgári iskola hívei nem tartják megfelelőeknek, általában nincsenek is mindenütt ugyanazon községben, mint ahol polgári iskola van, de a reformok megvalósulása esetén sem lenne sokkal jobb a helyzet, hiszen a legtúlzóbb remény szerint is az iskoláknak legfeljebb 10 0/0-a nyerne felsőbb tagozatot.<sup>1</sup>

6. „Szomorú tapasztalat, — olvassuk egy másik helyen — hogy jőnévű kereskedők és iparosok gyermekei is, ha középiskolát, sokszor, ha felső kereskedelmi iskolát végeztek is, nem folytatják atyjuk üzletét vagy műhelyét, e helyett tisztviselői pályára törekszenek. Hiányzik belőlük a vállalkozási kedv. Ennek (t. i. a megreformált) iskolának lesz a feladata ezt az új embertípust kitermelni. Következetes nevelési eljárással olyan ifjúságot kell nevelnie, amely nem törí magát a biztos kenyert, de örök szegénységet és függési viszonyt nyújtó tisztviselői állások után, hanem függetlenségre és vagyonosodásra törekszik, ezt pedig csak a produktív pályák nyújthatják. Nevelési és tanítási eljárással olyan ifjúságot fog kibocsátani, melyben lesz vállalkozó kedv, elhatározó erő, önálló gondolkodni és cselekedni tudás. Nyolc évi, e cél felé törekvő nevelés, az itt uralkodó egységes szellem megteszi majd a várt hatást. Ebből az iskolából tehát nem fognak a tanulók sem az egyetemre, sem a hivatalokba tódulni, mert különben kétségbe kellene vonni a nevelés mindenható erejét.”<sup>2</sup> Ez az utópisztikus színekkel megfestett kép 1933-ból való, amikor a felső mezőgazdasági iskolában javarészt polgári iskolai tanárok tanítottak, amikor a felső mezőgazdasági iskola szoros kapcsolatban volt a polgári iskolával és amikor „a nevelés mindenható ereje” sem volt elég arra, hogy a felső mezőgazdaságit végzett növendékeket gazdasági pályákra terelje.<sup>3</sup>

Ez az utópisztikus hit jellemzi általában a nyolcosztályú polgári fiúiskola híveinek megnyilatkozásait. Ime egyik legjellemzőbb nyilatkozat: „A 8 osztályos polgári iskola fogja a magyar nép hallatlan, nyugvó energiáját működő erőkké változtatni. Egy hatalmas társadalmi osztály fog alapjaiban megmozdulni s kiaknáztatlan tehetségeinek erdejével bárszonyba borítani a magyar glóbuszt. Írók, költők, művészek fognak támadni soha nem álmodott eredetiséggel az öntudatra ébredt népmese, népdal és népművészet öléből. A magyar föld háromszor annyit fog teremni, mint régen. S az egész magyar nemzet három munkás évtized alatt meg fog fiatalodni saját népének fiatalságától.”<sup>4</sup>

7. Hasonló a bizakodás abban az irányban is, hogy a nyolcosztályú polgári iskola népes iskola lesz. Ide fog járni 1. aki egyévi önkéntességi jogot akar szerezni, 2. aki atyja vállalatát akarja majd annak idején átvenni, 3. aki postai, vasúti, vagy közigazgatási szakszolgálatra készül, 4. aki magánvállalatoknál kíván elhelyezkedni, 5. aki a középiskolát soknyelvűsége miatt nem akarja vagy nem tudja elvégezni.<sup>5</sup>

Eltekintve attól, hogy az első és utolsó pontba tartozókat sokan nem szívesen látják a polgári iskolában, nem lehetetlen, hogy ilyen felső

<sup>1</sup> Napló I. 228.

<sup>2</sup> Közl. 33:124.

<sup>3</sup> Közl. 40:339.

<sup>4</sup> Napló I. 260.

<sup>5</sup> U. o. I. 228., részletesen Közl. 37:166.

tagozatot sikerülni fog úgy-ahogy benépesíteni, de nem azért, mert a gazdasági életnek szüksége volna érettségit tett iparosok, kereskedők és mezőgazdák nagyobb tömegére. Az élet tapasztalatai ugyanis — mint már az előbb is rámutattunk — azt mutatják, hogy a felső mezőgazdaságit végzett ifjú általában nem lesz mezőgazda, aminthogy a felső kereskedelmit végzett sem lesz kereskedő.<sup>1</sup>

Ennek az állításnak a cáfolására a reform hívei sem vállalkozhatnak. Erre csak azt válaszolhatják, hogy „bár az élet, a valóság ma a fenti állításokat teljesen igazolja, de a nyolcosztályú polgárinak éppen az volna a feladata, hogy a magyar ifjúság nagy részét elvonja az egyetemektől és hivataloktól, és a középiskola végzettségének megfelelő műveltséggel produktív pályára terelje. Hogy a magyar népiskolát, sőt az ú. n. szakiskolát végzett ifjúság nem keresi a produktív pályákat, ez abban a főképen magyar tévhitben leli magyarázatát, hogy csak a hivatalnoki az úri foglalkozás . . . Ezért kell a kis magyart már gyermekkorában testi munkára fogni és arra nevelni, mert ha ezt gyermekkorában meg nem szokta, ifjúkorában már nem vállalja.”<sup>2</sup>

Ez a különös érvelés mindenben megerősíti *Kornis Gyula* felfogását,<sup>3</sup> még abban is, hogy aki gyermekkorában meg nem szokja a testi munkát, ifjúkorában már nehezen vállalja. Ezért helyénvaló, hogy a gyermek a IV osztály elvégzése után, ha ipari vagy kereskedői pályára akar lépni, tanoncnak menjen, mert a nyolc osztály elvégzése után, a tapasztalatok szerint, már semmi kedve sem lesz az inaskodásra. Mindenáron hivatalba akar jutni és állásért zaklatja a hatóságokat. Már pedig a polgári iskolai tanárság reformmozgalmának egyik vezéregyénisége, *Kovács János* mondja, hogy a „polgári iskolai tanárság a maga és iskolája szempontjából elvesztegetett munkának tart minden munkát, amit oly tanítványra fordított, aki végül egy kis hivatal íróasztala mellett köt ki, ha csak nem üzleti vagy vállalati irodáról van szó.”<sup>4</sup>

8. Hogy a közvélemény mennyire nem tud elképzelni oly nyolcosztályú polgári iskolát, mely bizonyos állásokra ne képesítene, bizonyítja a következő, polgári iskolai körön kívül álló helyről elhangzó megállapítás: A polgári iskolát már csak azért is tovább kell fejleszteni, mert a négy osztály „nem minősít speciális állásokra oly módon, hogy az itt végzettek érdekei kellően meg legyenek védve. Legfőlebb, ha hatalmi kényszerrel kötnének egyes alkalmazásokat monopolisztikusan csak a polgári iskolai végzettséghez.”<sup>5</sup> Ha valaki kevesli, hogy a négyosztályú polgári iskola mezőgazdasági, ipari és kereskedelmi pályákra, valamint a szakiskolára készít elő, vajjon milyen minősítéseket tartana a nyolcosztályú iskola részére szükségesnek? Holott a nyolcosztály hívei szerint is a nyolcosztályúra fejlesztett iskola művelt mezőgazdákat, iparo-

<sup>1</sup> Napló I. 323, Közl. 38:124, 40:339, Kratofil 12.

<sup>2</sup> Közl. 39:259.

<sup>3</sup> Közl. 38:334, 39:16.

<sup>4</sup> Közl. 39:387.

<sup>5</sup> Larentzy 25.

sokat és kereskedőket nevelne és a szakiskolák legalkalmasabb előkészítője lehetne.<sup>1</sup>

9. Szokás *Findáczy Ernő* egyik nyilatkozatára is hivatkozni: „El tudnék képzelni a meglevő, középfokú intézmények mellett (ideértve a szakiskolákat és a négyosztályú polgári iskolákat is) és rajtuk kívül egy olyan, bár csak nagyobb városokban szervezendő, kéttagozatú, nyolcosztályú polgári iskolát is, mely a nélkül, hogy egyetemekre képesítene, más főiskolai jellegű intézményekre, továbbá alsóbbrendű közhivatalokra képesítene. Hogy azonban mennyire nem időszerűnek gondolta ezt *Fináczy*, arra mutat nyilatkozatának további része: „E koncepció megvalósulásának lehetősége azonban — úgy tetszik — a messze jövő méhében rejlik. Abban a szörnyű helyzetben, melybe bennünket a világtörténelmi események sodortak, valószínűleg még soká be kell érünk azzal, hogy iskoláinkat a jelenlegi törvényes keretek közt becsülettel fenntartsuk és intenzíve fejlesszük.”<sup>2</sup>

Erre aztán akadnak, akik azt mondják: lehet, hogy ma még nem sürgős az iskola felállítása, de a jövőben az lesz. Gondoskodjunk róla tehát már jóelőre. — Csakhogy amikor a gazdasági pályákon még a négyosztályos végzettség sem általános követelmény s amikor az iskolák tekintélyes része meg nem felelő épületben, kellő felszerelés híján, gyakran 70-es osztálylétszámmal dolgozik, vannak sürgősebb és életbevágóbb feladatok is, mint a jövőről való gondoskodás.

10. Végül foglalkoznunk kell a reformtörekvések anyagi oldalával is. Ez a szempont néhány évvel ezelőtt került felszínre. A miniszter előtt „úgy próbálták beállítani a polgári iskolai tanárság törekvését, hogy az csak a polgári iskolai tanárság óhaja és pedig azért, hogy ezzel magasabb fizetéshez és nagyobb tekintélyhez jusson.” *Szenes Adolf* ezzel kapcsolatban kijelentette, hogy a polgári iskolai tanárság anyagi törekvései függetlenek a reformtörekvésektől.<sup>3</sup>

A polgári iskolai tanárságnak is vannak jogos anyagi kívánságai, aminthogy minden státusnak vannak. Amikor a polgári iskolai tanárság egy része elvi okokból az iskolai kiképzéséért küzd, küzd egyszersmind az anyagi előhaladásáért is. Ez ellen tiltakozni teljesen indokolatlan. „A köztudat is elismeri számtalan esetben azt, hogy a felfelé kiépítésnek bármely terén személyi és anyagi érdekek vannak, amik hathatósan ösztönzik az embereket bizonyos intézmények létrehozásában.”<sup>4</sup>

Hogy a múltban is nagy szerepet játszott a magasabb fizetési osztály és tekintély kérdése, *Laurentzy Vilmos* egyik nyilatkozatára hivatkozunk, mely szerint a polgári iskolával egy időn át közös igazgatás alatt működő felső kereskedelmi iskolákat éppen az ott működő igazgatók és tanárok szakították el, hogy középiskolai státusba és jobb anyagi ellátásba jussanak.<sup>5</sup> Valószínűleg ez lenne a sorsa az iskolák alig 10

<sup>1</sup> Ez utóbbira v. ö. Közl. 38:125.

<sup>2</sup> Közl. 39:387.

<sup>3</sup> Közl. 39. 17—19.

<sup>4</sup> *Laurentzy* 29.

<sup>5</sup> Közl. 38:184, 40:333.

0/0-a fölött létesíthető felső tagozatnak is,<sup>1</sup> aminthogy a néhány felső mezőgazdasági iskola is elszakadt a polgári iskolától.

## VI. Milyen lenne a nyolcosztályú polgári fiúiskola?

*1. Visszacsatolási törekvések.* Újabban mind határozottabb formában jelenik meg az a megállapítás, hogy „a nyolcosztályú polgári iskola már régen megvan nálunk, csak — teljesen indokolatlanul — a középben kettészakítva. A felső mezőgazdasági és felső kereskedelmi iskolák tulajdonképpen a polgári iskola felső tagozatai,<sup>2</sup> vagyis más szóval: a felső kereskedelmi és a felső mezőgazdasági iskola „foglalja el a célkitűzésünknek megfelelő polgári iskola felső tagozatának helyét.”<sup>3</sup>

Hogy e kérdésben világosan lássunk, röviden érintenünk kell e két iskola kialakulásának történetét.

1884-ben és 1885-ben miniszteri rendeletekkel hozták kapcsolatba a már meglevő kereskedelmi iskolákat a polgári iskolákkal, illetve a polgári iskolák mellé kereskedelmi tanfolyamokat állítottak fel,<sup>4</sup> de már a 80-as évek végén egymás után jelennek meg a kereskedelmi iskolák önállósága érdekében írt cikkek.<sup>5</sup> Az önállósulás 1895-ben meg is történt s mint mondani szokás, a kereskedelmi iskola magával szakította a polgári iskola V. és VI. osztályát.<sup>6</sup> *Havas István* szerint a polgári iskolát és a kereskedelmi iskolát fölös számú középiskolai tanár árasztotta el, akik az utóbbit „később elválasztották az anyaintézménytől, hogy ezzel a középfokúságot s maguk számára a középfokú tanári ellátást biztosítsák.”<sup>7</sup>

1895-ben az orosházi polgári iskolával kapcsolatban kertgazdaságot szerveztek, melyben a tanulók gyakorlati munkákat végeztek.<sup>8</sup> Ez az első nyoma a középfokú mezőgazdasági oktatásnak. A gondolat a háború kitörése előtt már határozottabb alakot öltött. A polgári iskolai tanáregyesület kezdeményezésére a IX. gazdakongresszus határozatot is hozott ez ügyben. Sőt a miniszter is hajlandónak nyilatkozott alkalmas helyeken ily mezőgazdasági irányú, hétéosztályú polgári iskolát felállítani. Ily előzmények után nyílt meg a békéscsabai és orosházi polgári iskolák V. osztálya.<sup>9</sup> A világháború elején azonban mind a két iskola felső osztályai elnéptelenedtek, mivel egyévi önkéntességi jogot nem biztosíthattak végzett növendékeiknek.<sup>10</sup> A háború után a két kísérleti iskolában újból megindult a munka. 1924-ben felső mezőgazdasági iskola néven önálló iskolafajjá lettek.<sup>11</sup>

<sup>1</sup> Kratočil 13.

<sup>2</sup> Közl. 38: 124—125.

<sup>3</sup> Közl. 39: 346.

<sup>4</sup> Sághegyi 88.

<sup>5</sup> U. o. 91.

<sup>6</sup> U. o. 93—94.

<sup>7</sup> Napló I. 225.

<sup>8</sup> Sághegyi 149.

<sup>9</sup> U. o. 197—198.

<sup>10</sup> U. o. 216—217.

<sup>11</sup> U. o. 242, 245, Kovács János, A középfokú mezőgazdasági oktatás. Budapest, 1926.

Polgári iskolai részről már kezdetől fogva rossz szemmel nézték a felső kereskedelmi iskola elszakadását és önállóságát.<sup>1</sup> Ma már a reform hívei határozottan követelik „az indokolatlanul elszakított iskolák visszacsatolását. A gyakorlati irányú, középfokú oktatás felső tagozatát az alsóval ismét egyesíteni kell.”<sup>2</sup> A 49 felső kereskedelmi iskolából 10-et át kell alakítani valódi kereskedelmi szakiskolává, a többit a felső mezőgazdasági iskolával együtt vissza kell csatolni a polgári iskolához. Ugyanis egy épületben, egy igazgató, egy tanári testület és egységes szellem mellett lehet csak életrevaló, modern gondolkozású nemzedéket nevelni a közgazdasági pályákra.<sup>3</sup> A felső kereskedelmi iskolai tanárok megnyugtatóra azonban kijelentették, hogy szerzett jogaikat személyük szerint tiszteletben fogják tartani.<sup>4</sup>

Természetesen az efféle tervezetések és támadó élű bírálatok kihívták az érdekelt státusok ellenszenvét és ellenmondását.<sup>5</sup> Valószínűleg ide kell visszavezetnünk a felső kereskedelmi iskolák részéről elhangzott, afféle nyilatkozatokat, hogy a polgári iskolából kikerülő tanulók nem ütik meg a kellő mértéket. A polgári iskolában végzett munkának „még az az eredménye sincs meg, hogy a negyedik osztály elvégzése után felismerjék az alanyt és állítmányt, vagy tudnák a térképen merre van észak, merre van dél, vagy tudnának németül húszig számolni.”<sup>6</sup>

Ezekre az élehangú nyilatkozatokra a reform hívei hasonló, ingerült hangnemben válaszoltak és rájuk olvasták, hogy „a kereskedelmi iskola nem egyéb, mint egy általános műveltséget nyújtó, kevés kereskedelmi ismeretekkel felfűszerezett iskola”,<sup>7</sup> és áldatlan vitába bocsátkoztak arról, hogy a felső kereskedelmi iskola szakiskola-e vagy sem.<sup>8</sup>

Ennek a kölcsönös vagdalkozásnak a forrását feltétlenül a visszacsatolási törekvésekben kell keresnünk. Elvégre, ha természetesnek tartjuk, hogy a polgári iskolai tanárság hevesen tiltakozik iskolájának a nyolcosztályú elemi iskolába való beolvasztására irányuló elemi iskolai törekvések ellen, meg lehet érteni, hogy a felső kereskedelmi iskolai tanárság sem veszi jó néven az iskolájának önállóságát veszélyeztető visszacsatolási tervezetéseket.

A visszacsatolási terv egyébként több okból is kivihetetlen. Most csak arra mutatunk rá, hogy a 49 felső kereskedelmi iskolának önálló épülete van. Visszacsatolásuk esetén a két közel vagy távol fekvő épületben egy tanári testület nem taníthatna. El kellene tehát adni az egyik épületet és a másikhoz egy új épületrészt emelni.

Végül a felső mezőgazdasági és a felső kereskedelmi iskolák önálló szervezete olyan adottság, melyen egy kívül álló státus jogos vagy vélt igényei nem változtathatnak. E téren tehát nincs és nem is lehet keresni való.

## 2. Közgazdasági középiskola. A tanáregyesület 1920. évi köz-

<sup>1</sup> Sághegyi 94, 137.

<sup>2</sup> Közl. 40:334.

<sup>3</sup> Közl. 38:125—126, 29:388.

<sup>4</sup> Közl. 39:392.

<sup>5</sup> Részletesen Polg. Isk. Évk. 1934. 156. l.

<sup>6</sup> Közl. 36:245.

<sup>7,8</sup> U. o. 38:183.



gyűlésén az előadó oly nyolcosztályú polgári iskola létesítését tartotta szükségesnek, melynek tanterve a helyi viszonyokhoz simul. A miniszter is úgy nyilatkozott, hogy a polgári iskolát közgazdasági és mezőgazdasági irányú középiskolává akarja fejleszteni. Ily előzmények után az 1921. évi közgyűlésen megjelenik a közgazdasági középiskola terve.<sup>1</sup>

Hogy milyen legyen ez a közgazdasági középiskola, arra nézve a vélemények megoszlanak. Vannak, akik a középiskolával teljesen egységes alsó tagozat fölé egy latin nélküli, négyosztályú felső tagozatot kívánnak, mint közgazdasági középiskolát.<sup>2</sup> Általában az „általános irányú” felső tagozatnak sok híve van, mert — mint mondják — a temérdek számú felső kereskedelmi iskolák egyoldalú szaknevelését ezzel ellensúlyozni lehetne.<sup>3</sup> Van aztán egy ötlet, mely szerint a négyosztályú polgári iskolát, a felső kereskedelmi, felső mezőgazdasági és felső ipariskolákat „gazdasági középiskola” gyűjtőnév alatt egyesíteni kellene, de úgy, hogy függetlenségét mindegyik megtartaná. Csak a tanárképzés és a felügyelet lenne közös. A gazdasági középiskola tanárai közös státust alkotnának.

Az első elgondolás tehát a ma meglevő középfokú szakiskolák mellé létesítene egy általános irányú felső tagozatot, a másik ötlet voltképpen a visszacsatolási terv enyhébb változata.

3. *Közértelmiségi iskola.* *Laurentzy Vilmos* szerint „az új 8 osztályos középiskola ne legyen a gimnáziumnak, reálnak, reálgimnáziumnak, a felső mezőgazdasági, felső kereskedelmi és felső ipari iskolának vagy azonos, vagy rosszabb kiadású formája . . . Oly ismeretekre kell tehát gondolnunk, amelyet még le nem foglaltak és oly hasznosak legyenek, amiknek tanítására valóban elegendhetetlen szükség volna a többi középiskolák mellett is.” Végzett növendékei a társadalmi életben oly téren helyezkedhessenek el, ahol más iskolákat végzettek nem lesznek versenytársai.<sup>4</sup> Szükséges volna tehát egy „nyolcosztályos közértelmiségi iskola”, melynek tananyaga annyiban különböznék a középiskoláétól, hogy kimaradnának belőle a görög, latin, a nyugati nyelvek, a matematika és fizika magasabb fokai és helyüket bizonyos gazdasági vonatkozású tárgyak foglalnák el, mint pl. a könyvvezetés, levelezés, gyors- és gépirás, sőt helyet kapnának a társaságbeli ügyességek, a társaságbeli levelezés, könnyű sport, tánc és zene is. Az ily iskolát végzettek titkári állásokon könnyen elhelyezkedhetnének.<sup>5</sup>

Az iskola egyik bevallott célja az lenne, hogy azokat a középosztálybeli tanulókat, akik a középiskolával nem tudnak megbirkózni, érettséghez és hivatali álláshoz juttassa.<sup>6</sup> Erre az ötletre *Kovács János* azt válaszolja, hogy „a polgári iskola nem a gyöngye tehetségűek iskolája, sem pedig a középiskola levezető csatornája.”<sup>7</sup>

4. *Bi- és trifurkációs tervek.* A nyolcosztályú polgári iskola tervének általában két főváltozata van. Az egyik szerint az egységes, négy osztályú, alsó tagozatra épülő felső tagozat három irányban tagozódna:

<sup>1</sup> Sághegyi 239.

<sup>2</sup> Közl. 40:332.

<sup>3</sup> Havas 106.

<sup>4</sup> Laurentzy 36—40.

<sup>5-6</sup> Közl. 39:205.

<sup>7</sup> Közl. 39:260.

lenne egy mezőgazdasági, egy ipari és egy kereskedelmi irányú felső tagozat. A másik vélemény szerint a megoszlás már az I. osztályban megtörténne, így tehát különálló mezőgazdasági, kereskedelmi és ipari irányú polgári iskola keletkezne.<sup>1</sup>

A megoszlás gondolatának csírájával már 1920-ban találkozunk. Már akkor elhangzott az a kívánság, hogy a polgári iskola a helyi viszonyokhoz simuljon.<sup>2</sup>

Alig hangzott el ez az ötlet, nyomban követték a különböző ellenvetések. Kornis Gyula már 1921-ben megállapította, hogy oly terv megvalósítása, hogy a felső négy osztály a vidék szükségleteinek megfelelően bizonyos szakismereteket nyújtson, lehetetlen.<sup>3</sup> Az ipari irányú polgári iskoláról Kovács János írja, hogy létesítése az ipar rendkívül sokfélesége miatt egyelőre nehézségekbe ütközik.<sup>4</sup> A felső tagozat mezőgazdasági, illetve ipari irányú lehet, de szakiskolai jellegét nem veheti fel, mert akkor más foglalkozási ágak gyermekei nem látogathatják.<sup>5</sup> „Ez a reformtörekvés . . . vidékek iparága és mezőgazdasági tagozata szerint akarja megbontani a polgári iskolák egységét, megfelelkezve arról, hogy ez a szakképzés feladata, s ez az általános, gyakorlati műveltséget adó iskolában elméletileg és gyakorlatilag lehetetlen.”<sup>6</sup> Aztán meg, ha a polgári iskola már az I. osztályban széttagozódna, ki meri majd a 11 éves gyermekek sorsát eldönteni?<sup>7</sup>

Ennyi ellenvetés után a sokat vitatott bi- és trifurkációs tervek közül csak annyi maradt, hogy „a polgári iskola a vidék szükséglete szerint városi (ipari vagy kereskedelmi) és vidéki (mezőgazdasági) jellegű” legyen.<sup>8</sup>

Ezekhez a tervekhez három megjegyzést kell hozzáfűznünk:

1. A felső tagozat megvalósulása esetén is, mint láttuk, legtöbb helyen továbbra is csak négy osztály maradna, mert a tanulók létszáma, vagy a község anyagi helyzete nem tenné lehetővé a felső tagozat felállítását.<sup>9</sup> Az iskoláknak csak kb. 10 %-a fölé lehetne felső tagozatot emelni. Vajon ez a jelentéktelen hányad megérdemli-e azt az elkeseredett küzdelmet, melyet érte a polgári iskolai tanáregyesület vív és megvalósulása esetén beválthatja-e a hozzá fűzött különféle reményeket?

2. A széttagozódás által az egység már csak a közös elnevezésben maradna meg. Egyébként az egyes típusok közt nagy szakadék lenne.

3. Végül ennek a tervnek is „alapvető hibája ismét az, ami állandóan, átokszerűen kísérte a polgári iskolát, hogy oly területre megy át, ami már más iskolafajtákkal le van foglalva.”<sup>10</sup>

<sup>1</sup> Laurentzy 26—29.

<sup>2</sup> Sághegyi 239.

<sup>3</sup> U. o. 240.

<sup>4</sup> Közl. 29:344.

<sup>5</sup> Közl. 37:163—164.

<sup>6</sup> Közl. 38:168.

<sup>7</sup> Laurentzy 13.

<sup>8</sup> Közl. 38:126.

<sup>9</sup> Napló I. 262.

<sup>10</sup> Laurentzy 30.

## VII. Kiknek az iskolája a polgári fiúiskola?

Az iskola eredeti célkitűzése és a kispolgárság művelődési igénye a századforduló táján találkozott össze. Legelőször a fővárosi iparosok és kereskedők művelődési igénye növekedett meg s a magasabb iskoláztatási követelmény onnan sugárzott ki a vidékre.<sup>1</sup> A fővárosban már polgári iskolai végzettséget kívántak meg egyes kereskedők és iparosok tanulóiktól, amikor vidéken még mindig kishivatalnok-képző intézetek voltak a polgári iskolák.

Már a világháborút megelőző években a fővárosi iparosok és kereskedők legszívesebben csak polgári iskolát végzetteneket szerződtetnek tanulóul.<sup>2</sup> A budapesti kereskedő egyesület a polgári iskolát végzetten tanulóidejét három évről kettőre csökkentette.

A világháborút követő években a polgári iskolai végzettség már a vidéki városokban is általános követelmény, sőt lassan a gazdálkodók is szükségésnek látják, hogy az eke szarvához visszatérő gyermekeikkel is elvégeztessék a polgári iskolát.<sup>3</sup>

Az iskola valódi szerepét, iskolaszervezetünkben elfoglalt tényleges helyzetét tükrözteti vissza az 1927. évi XII. tc. 1. §-a, amikor a polgári iskola célját így határozza meg: „A polgári iskolának az a feladata, hogy a tanulót vallásos, erkölcsös és nemzeti szellemben gyakorlati irányú általános műveltséghez juttassa és ezzel közvetlenül a gyakorlati életre, vagy pedig a középfokú szakiskolákra készítse elő.”

E kis történeti visszatekintés után a mai polgári fiúiskolával kapcsolatban két kérdésre kell feleletet adnunk: 1. Mily rétegből származnak a polgári fiúiskola növendékei? Mily pályákra lépnek?

1. A fővárosi polgári iskolákról szólva, *Szendy Károly* ezt írja: „A polgári iskola a feltörekvő néprétegek iskolája, tanulóinak túlnyomó részét a társadalomnak azon osztályából nyeri, amely csupán rövidebb ideig tudja gyermekeit iskoláztatásban részesíteni. A polgári iskola nyújtja nekik a műveltséget, amely jövőndő boldogulásuk alapját képezi, amely őket székesfővárosunk értékes polgáraivá és a nemzetközösség öntudatos tagjaivá teszi.”<sup>4</sup>

„Jellemzően mutatja a többi középfokú iskolafajhoz való viszonyának megváltozását az, hogy a századforduló évében minden száz 10–15 éves (fővárosi) tanulóból 10.2 százalék tanult polgári iskolában, 1930-ban pedig ez az arányszám 36.7 százalékra növekedett. A fővárosi polgári iskola ilyen nagyfokú benépesülése a fővárosi lakosság műveltségének demokratizálódását jelenti; ma már a társadalmi ranglétra legalacsonyabb fokán állók is mindent elkövetnek, hogy a gyermek jövőndő boldogulása érdekében középfokú tanulmányokat végezzen.”<sup>5</sup> Míg a századfordulón az alsóbb néprétegek gyermekei 40 százalékát adták a polgár iskolák tanulólétszámának, addig ma a létszám

<sup>1</sup> Sághegyi 165.

<sup>2</sup> U. o. 191.

<sup>3</sup> U. o. 209.

<sup>4</sup> Bp. Polg. Isk. I. 1. sztlan old.

<sup>5</sup> Bp. Polg. Isk. I. 5. sztlan old.

72–75 százalékát teszik. A tanulószereg összetétele tehát gyökeresen megváltozott. Ez a tény a polgári iskola képének is új vonást adott.<sup>1</sup>

A fővárosi helyzet tehát lassan megközelíti az 1927. évi XII. tc. indokolását, mely szerint a polgári iskola a széles néprétegek, a munkástömegek iskolája.<sup>2</sup> Vidéken ma még elsősorban az iparosok, kereskedők, altisztek és újabban a mezőgazdák járatták polgáriba gyermekeiket.<sup>3</sup>

2. A végzett tanulók nagy többsége nem igényel teljes középfokú műveltséget, hanem megelégszik a polgári iskola-nyújtotta kisebbfokú, de kerek műveltséggel. Míg a háború előtt a fővárosi tanulók 84,5 %-a tovább folytatta tanulmányait, addig számuk a háború után következő évtizedben 30 %-ra szállott le.<sup>4</sup>

Az országos megoszlást tekintve, az 1934-ben IV. osztályt végzett nyolc és félezer polgári fiúiskolai tanuló pályaválasztása a következő volt:<sup>5</sup>

A középiskola V. osztályába lépett	2,5 %
Szakiskolába ment	27,9 "
Iparos és kereskedő tanuló lett	36,6 "
Más kereső pályára lépett	14,9 "
Otthon maradt	14,2 "
Ismeretlen sorsú	3,9 "

A múlt év őszén illetékes helyről a következő nyilatkozat hangzott el: „A polgári iskolát, mely eredeti hivatásától eltérve, egészséges irányú tömegnevelő „polgári” iskolából már-már valami altiszt és kishivatalnokképző alsóbbrendű középiskolává devalválódott, egy városi és egy falusi típus megkülönböztetésével a gazdasági szakismereti oktatás szolgálatába kívánom állítani.”<sup>6</sup> Már ez előtt a nyilatkozat előtt is gyakran hangzott el a polgári iskola ellen az a vád, hogy altiszteket nevel, végzett tanulóit csendőrök, vasutasok, postások és napidíjasok kívánnak lenni.

Erre a vádra *Szenes Adolf* teljesen helytállóan azt feleli: „Kétségtelen, hogy a polgári iskola elsőrendű feladata produktív pályákra nevelni a magyar ifjúságot. A négyosztályú polgári iskola akkor felelt meg ennek a feladatának, ha tanulóit iparos- vagy kereskedőtanoncoknak mennek, ha otthon maradnak a gazdaságban, vagy ha középfokú szakiskolákban folytatják tanulmányaikat. Semmi esetre sem lehet kijelölt feladata az írnok vagy altiszt képzése, bár sehogyse kifogásolható, ha vasúti vagy postaaltiszt, vagy akár a magánhivatalok altisztjei is, a polgári iskola négy osztályát végezték.”<sup>7</sup> Annál kevésbé, mint-hogy egész sor katonai, csendőri, pénzügyőri, hivatali altiszt állás betöltésénél a polgári iskolai végzettséget meg is követelik.

<sup>1</sup> Babirák és Kokovai tanulmánya alapján u. o. I. 96.

<sup>2</sup> Ellene mond Sághegyi 269.

<sup>3</sup> Kis Enc. 28, Statisztikai adatok Közl. 40:283, 403.

<sup>4</sup> Bp. Polg. Isk. I. 96.

<sup>5</sup> Közl. 40:181.

<sup>6</sup> Magyarország, 1936. XI. 4.

<sup>7</sup> Közl. 40:177.

### VIII. A polgári fiúiskola jelentősége.

A polgári fiúiskola jelentőségét az elmondottak alapján a következőkben állapíthatjuk meg:

1. „Általában a magyarosodásban, különösen városaink gyors-tempójú visszamagyarosodásában polgári iskoláinknak eddig még eléggé nem méltatott érdemük van.”<sup>1</sup>

2. A polgári iskolát végzetek nagyobb része iparos, kereskedő vagy mezőgazda lesz. Ezeket a polgári iskola látja el egész életükre szellemi útravalóval.

„Ez a négyosztályos műveltség — a városokban — ma már elmaradhatatlan és elengedhetetlen iparosképző alapkövetelmény. Tanonc már nem is jelentkezhetik négy polgári nélkül a mindinkább magasabb színvonalra emelkedő ipari műhelyekben.”<sup>2</sup> „Ma a mezőgazdaság és ipar olyan komplikálttá vált, hogy itt az egyes termelési ágak ismereteinek elsajátításához, sőt még a napszámos munkák elvégzéséhez is megfelelő nagyobb intelligencia kell.”<sup>3</sup> Szükségünk van a nemzet széles rétegei, nagy tömegei értelmi szintjének igen számottevő felemelésére. Ezt a célt szolgálja a polgári iskola, amely nem középiskola, hanem a kereső életbe készülő embernek nagyobb szellemi útravalót adó, egészen speciális oktatási intézmény.”<sup>4</sup>

3. A 90.000-et meghaladó tanulólétszámú polgári iskola nagyobb területen érintkezik a néppel, mint a többi közép- és középfokú iskola együttvéve.<sup>5</sup> Ehhez hozzá kell vennünk még azt is, hogy a polgári iskolai tanulók jelentékeny része az alsóbb néprétegből kerül ki. Főleg az egyszerű szülők gyermekeit vezeti a polgárosodás útjára.<sup>6</sup> Az itt folyó nemzetnevelő munka a nemzet jövője szempontjából éppoly nagy fontosságú, mint az oktató munka. A polgári iskola tanulóinak javarésze a szülői házban alig kap valamelyes nevelést. Céltudatos nevelői munkájával a polgári iskolának kell növendékeit vallásos, hazafias és társadalmi neveléssel egész életre az őt érhető káros befolyások ellen felvértezni. A polgári iskolának rendíthetetlen magyarságú, megingathatatlan vallásosságú és tántoríthatatlan világnézetű polgárokat kell nevelnie.

### IX. A megoldás felé vezető út.

Végigtekintve a reformtervek tarka tömkelegén, akaratlanul is azt kérdezzük, lehetséges-e, hogy ezek a tervek az iskola mai helyzetének és rendeltetésének, bizonyos rétegek tényleges művelődési szükségleteinek, szóval a való életnek ismeretéből indultak ki. Egy meghatározott, tényleges szükséglet megfelelő kielégítésére egy és nem húszféle megoldás lehetséges.

Mint láttuk, azt az állítást, hogy a mezőgazdáknak, iparosoknak

<sup>1</sup> Havas 45.

<sup>2</sup> U. o. 92.

<sup>3</sup> Klebelsberg Beszédei 318.

<sup>4</sup> U. o. 373.

<sup>5</sup> M. Stat. Zsebk. V. 198—199.

<sup>6</sup> Pintér Jenő, Bp. Polg. Isk. I. 3. sztlan old.

és kereskedőknek ma az általános irányú, nyolcosztályos polgári fiúiskolára szüksége volna, a valóságos életből vett adatokkal igazolni nem lehet. E társadalmi rétegek művelődési igénye ma még a négyosztályos polgári iskolai végzettséget sem éri el. Ma az önnálló iparosok 9.9%-ának még elemi iskolai végzettsége sincs, 79%-a csak elemi iskolát végzett és mindössze 10.9 % az, melynek ennél magasabb végzettsége van.<sup>1</sup> Évtizedek szívós munkája és a gazdasági élet további fejlődése és megizmosodása kell ahhoz, hogy legalább az ipar és kereskedelem fontosabb ágaira csak négy polgárit végzett léphessen. Amikor még ettől az állapottól is beláthatatlan messzeségben vagyunk, a nyolcosztályú polgári fiúiskola felállítását nem szabad időszerűnek hirdetnünk.

Valamelyik iskola szükséges voltát csak az élet igazolhatja. A négyosztályú polgári iskoláét már teljes mértékben igazolta. A fejlődő gazdasági élet ma már általános műveltséget kíván a jobb gazdasági pályákra lépőktől. Az élet eme tényleges szükségletét van hivatva a négyosztályú polgári iskola kielégíteni. Azonban még hosszú időig csak az lehet a polgári iskola feladata, hogy e valóságos művelődési érdekeket kifogástalanul szolgálja.

A polgári iskolát végzettek zöme gyakorlati pályákra lép. Annak az általános műveltségnek, melyet a polgári iskola nyújt, tehát gyakorlatiasnak kell lennie. Arra azonban, hogy mezőgazdasági, ipari, vagy kereskedelmi szaktudást is nyújtson, a polgári iskola nem vállalkozhatik.

A művelt mezőgazda, iparos és kereskedő nevelésének nem ez a természetes útja.

1. A gyakorlati pályákra lépők foglalkozásuk gyakorlati részét mint tanoncok a műhelyben, üzletben és gazdaságokban szerzik meg. Gyakorlati szaktudásuk elmélyítésében a jövőben bizonyára az eddiginél is nagyobb szerep fog jutni a mintaműhelyeknek, mintauzleteknek és a mintagazdaságoknak.

2. Az iparos- és kereskedőtanoncok részére az elméleti szaktudást a *tanonciskolák* hivatottak nyújtani. A tanoncoktatás terén az utóbbi másfél évtized alatt sokkal nagyobb előrehaladás történt, mint a háborút megelőző félévszázad alatt. A tanonciskolák a szakirányú oktatás felé haladnak. A szakonként való oktatás máris igen jelentős eredményekre tekinthet vissza. Nagy fontosságú jelenség az is, hogy a tanonciskolákban rohamos az áttérés az eddigi óraadói rendszerről a főhivatású tanerők rendszerére. A keret tehát megvan, nem kell kísérletezni, csak a már bevált intézményt kell megfelelő megértéssel és áldozatokkal továbbfejleszteni.

Ha majd a tanonciskolának nem kell az általános műveltség elemeivel közismereti órákon vésződni, mert azt a növendék már a négyosztályú polgári iskolából magával hozta, a rendelkezésre álló időt csaknem teljesen az elméleti szakoktatásra lehet fordítani.

Amíg mindenki természetesnek tartja, hogy az ipari és kereskedelmi pályákra lépők tanulóéveik alatt tanonciskolába kötetesek járni, azon senki sem akad fenn, hogy ugyanakkor a *mezőgazdai* az is-

<sup>1</sup> Közl. 40:338-339.

kola utáni néhány gyakorlóévükben semmiféle gazdasági iskolát sem kötelesek látogatni. Pedig a mezőgazdasági szaktudásnak is van gyakorlati és elméleti része éppúgy, mint az iparinak és kereskedelmének. A megoldás módja ugyanaz lehetne, mint pl. az építőiparosoké, akik csak a téli hónapokban járnak iskolába. Feltétlenül kívánatos volna a mezőgazdái fjak részére is *kötelező téli tanfolyamokat* rendszeresíteni.

3. A mezőgazdának, iparosnak és kereskedőnek haladnia kell a korrall. Szaktudását folyton ébrentartania és gyarapítania kell. Feltétlenül szükséges volna, hogy az iskolán kívüli népoktatás, a tanonciskolák, gazdasági felügyelőségek, ipartestületek az egyes foglalkozási ágakban jól megszervezett *továbbképző tanfolyamokra* az eddiginél sokkalta nagyobb gondot fordítsanak.

A polgári iskola az általa nyújtott gyakorlatias, általános műveltséggel csak a szilárd alapot nyújthatja, melyre a szaktudás gyakorlati és elméleti részét csak az arra hivatottabb, sőt kizárólag hivatott intézmények építhetik fel.

## X. A négyosztályú polgári fiúiskola.

Mi tehát, mint a fentiekből is kitetszik, a polgári iskolai tanárság jelentékeny részével együtt<sup>1</sup> a változhatatlan tényezők ereje nyomán történelmileg kialakult, négyosztályú polgári fiúiskola alapján állunk, nemcsak azért, mert az 1927. é. XII. tc. szellemét követjük, hanem azért is, mert a polgári iskola hivatását nagyraértékeljük és jövőjét egy esetleges, elhibázott reformot követő megrázkódtatástól féltjük. Meggyőződésünk szerint a nyolcosztályú polgári fiúiskola nemcsak felesleges, de káros is volna.

Nem hallgathatjuk azonban el, hogy a négyosztályú polgári iskola tekintetében sem alakult még ki egységes felfogás. Ide is behatoltak a bi- és trifurkációs elgondolások. Így felmerült többek közt oly ötlet is, hogy már a négyosztályú polgári iskola IV. osztályában megtörténjék a hármass irányú széttagozódás.<sup>2</sup>

Általánosnak mondható az a gondolat, hogy a négy osztályú polgári iskola az illető hely igényeinek megfelelően *városi és vidéki irányú* legyen.<sup>3</sup> Van azonban, aki még „*mozgathatóbb tantervet*” kíván, mely „nemcsak abban merül ki, hogy lesz egy vidéki és városi tanterv, hanem a helyi tantervekkel minél tökéletesebben simul a vidék szükségleteihez.”<sup>4</sup>

Ettől a „mozgathatóbb tanterv”-től csak egy lépés kell az olyan elképzeléshez, amelyet az 1922/23. évi költségvetési vitában az egyik országgyűlési képviselőtől hallhattunk: „Én a mai polgári iskolát más-képen építeném ki, és azt találnám szerencsés megoldásnak, ha valahogy inkább az életre képezne. Olyan formán képzelem el, hogy a polgári iskolák tanulói bizonyos ipari vagy kereskedői kiképzésben részesüljenek, a szerint, hogy milyen területen van az iskola. Pl. Budapest környékén kertészeti kiképzésben részesüljenek, azokon a vidékeken,

<sup>1</sup> Bp. Polg. Isk. I. 8–9.

<sup>2</sup> Polg. Is. Kérd. 64.

<sup>3</sup> Kratožil, id. ért.

<sup>4</sup> Köz. 38:123.

amelyek nagy szőlővidékek, a polgári iskolai tanítást valahogy egybe-kapcsolnám a szőlőtermeléssel, azokon a vidékeken pedig, ahol a nép bányászattal foglalkozik, ezzel az ipárral kapcsolnám egybe a polgári iskolai képzést. Úgy képzelem, hogy a polgári iskolai oktatás egyúttal ipari és az életre való oktatás is volna.<sup>1</sup>

Ha ezeknek a tervezetéseknak csak egy kis része is megvalósulna, a polgári iskola szervezetében olyan zűrzavaros állapot keletkeznék, amilyenre a magyar közoktatás történetében még nem volt példa. Alig lenne két egyforma tantervű iskola. Vajjon, ha még meg is lehetne állapítani, hogy az egyes helyeken mily irányú iskola szükséges, honnan vennék a pénzt a felszerelésre, hogy oldanák meg az iskoláknak szakemberekkel való ellátását, méginkább a felügyelet kérdését és mi módon lehetne egyik iskolából a másikba átlépni?

A szakoktatás, nem lehet eléggé hangsúlyozni, nem a polgári iskola feladata. Az ily irányú kísérletek a múltban is vagy sikertelenek voltak,<sup>2</sup> vagy elszakadásra vezettek. Az efféle ötletek a polgári iskola célkitűzésének félreismerésén alapulnak.

A négyosztályú polgári fiúiskola mai hivatása kettős: gyakorlati pályákra és középfokú szakiskolákra készít elő.

1. „Minthogy tanulóit a kispolgári környezetből gyűjti és nagyrésztben a gyakorlati életbe tereli, a tanterv keretében kiszemelt tanítási anyagának és nevelő-oktató eljárásának a gyakorlati élet, az ipari és kereskedelmi foglalkozások követelményeihez kell simulnia.”<sup>3</sup> Hogy azonban mily messze mehet el e téren a polgári iskola, a tekintetben nagyon megoszlanak a vélemények. Általában kételkedéssel fogadják ezt a fővárosi iskolákban kialakuló gondolatot és azt mondják, „hogy az ipari szakmák sokfélesége mellett a város belső területén fekvő székesfővárosi polgári fiúiskolák feladata nem lehet egyéb, csak az, hogy a tanuló szeresse meg a munkát, becsülje meg az ipari foglalkozást, fejlessze esztétikai, gyakorlati és gazdasági érzékét, ismerje meg a felületes munka eredménytelenségét.”<sup>4</sup>

A gazdátársadalom érdekképviselőiteinek sürgetésére illetékes helyről is nem egyszer kifejezésre jutott az a felfogás, hogy a polgári iskolákban a mezőgazdasági oktatásnak nagyobb teret kell kapnia.<sup>5</sup> Kérdés maradt azonban, hogy négy év alatt lehet-e még nagyobb óraszám mellett is a korszerű mezőgazdaság követelményeit kielégítő szakismeretet és gyakorlatot adni a tanulóknak.<sup>6</sup>

2. A IV. osztály elvégzése után a tanulók 28 %-a szakiskolákba megy. Ezzel a ténnyel természetesen a polgári iskolai tantervnek számolnia kell. „A szakiskolákra való előkészítés azonban nem jelentheti azt, hogy a polgári iskola . . . négy osztályának tantervébe a szakisko-

<sup>1</sup> U. o. 37.6.

<sup>2</sup> Ipartanműhelyek, Sághegyi, 65-71, 79, 85, 87.

<sup>3</sup> Babirák-Kokovai. A szfv. közs. polg. isk. kialakulása és társ. jelentősége.

<sup>4</sup> Közl. 40 :402.

<sup>5</sup> Klebelsberg Beszédei 377, Laurentzy 21—24.

<sup>6</sup> Laurentzy 21.



lába való tanulmányoknak csak egyes részeit is bele akarjuk erőszakolni.<sup>1</sup>

Milyen legyen tehát a gyakorlati életre nevelő, négyosztályú polgári fiúiskola? Szükség van-e reformra és mily téren? Helyesen mondja *Frank Zoltán*: „Minden reformtörekvésnek csak akkor van létjogosultsága, ha erre nemzeti szempontból szükség van, ha az gazdaságilag keresztül vihető, és ha az a nagy tömegek szolgálatába állítható.”<sup>2</sup> Ehhez még hozzáfűzhetjük, hogy a reform ne érintse a már meglevő iskoláknak feladatkörét.<sup>3</sup>

E szempontok alapján ki kell mondanunk, hogy a polgári fiúiskolának négynél több osztályúra való kiépítésére ma még egyáltalán nincs szükség. Minden szükséges reformnak a négyosztályú polgári fiúiskolán belül kell maradnia.

Mindenekelőtt gyökeres tantervi reformra van feltétlenül szükség,<sup>4</sup> melynek keretén belül megoldást kell keresni és találni arra a kérdésre, hogy miképpen lehet a nagyvárosi, kisvárosi és falusi lakosságnak az egymástól eltérő életformáikból előálló különféle művelődési igényeit kielégíteni,<sup>5</sup> a nélkül, hogy ezáltal a polgári fiúiskola egységét veszélyeztetnők. Meg kell oldani a mezőgazdasági és csak névszerint létező ipari ismeretek tanításának kérdését is.<sup>6</sup>

Az utóbbi időben a polgári iskola életében több tekintetben nagy fejlődés észlelhető. „A polgári iskolai tanárképzés mai rendje az érdekeltek tudatában elvileg közmegelegedésre megoldott probléma, melynek irányvonalai és felépítése az egész státus helyeslésével találkozik.”<sup>7</sup> Az a körülmény, hogy a polgári iskolai tanárság ki tudta vívni tanárképzésének az egyetemmel való összekapcsolását, nagy mértékben emelte a polgári iskolai tanárság társadalmi értékelését.<sup>8</sup> A nevelés terén óriási lépést jelent az osztályfőli órák bevezetése. A felügyelet kérdése is lassanként végleges megoldást nyer.

E mellett azonban maradt még a tantervi reformon kívül is tenni-való bőven. Nem egy 5000-nél nagyobb lélekszámú községben nincs még polgári iskola. Sok iskola tarthatatlan viszonyok közt van. Több iskolának nincs megfelelő épülete. Különösen a nem állami iskolák egy részének a berendezése és felszerelése igen sok kívánnivalót hagy hátra. Nem egy iskolában 70-es létszámú osztályokat tanerő hiányában nem lehet párhuzamosítani. Sok helyen a gazdasági területek és kézimunka termek felszerelése még a legszerűebb követelményeknek sem felel meg. Gondoskodni kell a kézimunka-tanítás anyagszükségletének valami úton-módon való fedezetéről. Végül, de nem utolsó sorban, tagadhatatlan, hogy a polgári iskolai tanárságnak jogosult anyagi sérelmei is vannak.<sup>9</sup>

<sup>1</sup> Kratofil 3.

<sup>2</sup> Közl. 40: 336.

<sup>3</sup> Laurentzy 14.

<sup>4</sup> Közl. 40:145, 330, 463, 523, 553; Kratofil id. cikke.

<sup>5</sup> A fővárosra vö. Bp. Polg. Isk. I. 9, a vidéki és városi irányú tantervekre vö. Kratofil 7.

<sup>6</sup> Havas 10:110.

<sup>7</sup> Polg. Isk. Kérd. 99.

<sup>8</sup> Laurentzy 29.

<sup>9</sup> Közl. 39:17.

Ha a polgári iskolai tanárság ugyanolyan kitartással szolgálja majd azt a törekvést, hogy egyelőre legalább is a fontosabb kereskedelmi és ipari foglalkozási ágakra lépőktől törvény követelje meg a négyosztályú polgári iskolai végzettséget,<sup>1</sup> mint amellyel a múltból terhes hagyatéként rámaradt nyolcosztályú polgári iskola gondolatát szolgálta, ezáltal nemcsak a polgári iskolai gondolat elmélyülésének és az iskolafaj további népszerűségének, de a magyar nemzet jelentős rétegét alkotó mezőgazda, iparos és kereskedő elem valódi érdekeit is fogja szolgálni.

Igy fogja a polgári fiúiskola a nemzet egyik gazdaságilag és számbelileg legfontosabb rétegének, a termelő polgárságnak a lelkéből a szunnyadó értékeket életre kelteni és a nemzet szolgálatába állítani. Így teremti majd céltudatos nevelő munkával vallásos és hazafias meggyőződéssel felvértezett, minden csábításnak ellenálló, művelt kispolgárságot.

Ez a feladat magasztos feladat, melyet maga az élet és az iskola fejlődéstörténetének egyenes iránya diktál, oly feladat, melyért a bírhatót nem kell eladni álompénzen s mely méltó továbbfolytatása a polgári iskola eddigi tiszteletreméltó pályafutásának.

*Implom József.*

## A magyar közoktatás ügye Jugoszláviában

A Délszláv államhoz csatolt magyarság magyar nyelvű, vagy különösen magyar szellemű közoktatásáról nem beszélhetünk. A dusáni hagyományokból és rigómezei emlékekből kisarjadt és a pánszláv filozófián felnevelkedett nagyszerb gondolat- és érzésvilág saját fajtestvéreinek, a horvátoknak, szlovéneknek sem engedi meg történelmi egyeniségük kiélését és ápolását. A kisebbségi sorsba jutott 500 ezer főnyi délvidéki magyarság pedig egyáltalában nem remélheti a nemzeti egység fikcióját erőszakoló jugoszláv kormányoktól ősi kultúrájának és nemzeti sajátosságainak a megértését, még kevésbé támogatását.

Az 1918 novemberében történt megszállás után egyes helyi nemzeti tanácsok azonnal elrendelték a szlávok számára a szerbnyelvű oktatást az elemi iskolák I—V. osztályában. (A névleges főhatalmat gyakorló magyar kormány november 18-i rendelete szintén megengedte a szerb lakta területen az anyanyelvű oktatást az elemi iskolák első két osztályában.) A november 20-án Újvidéken megalakult Veliki Narodni Savjet (Nagy Nemzeti Tanács), illetve végrehajtó szerve, a Narodna Uprava (Nemzeti Igazgatóság) ezeket a helyi rendelkezéseket kiterjesztette az egész megszállott területre és alkalmazta a hatósága alá került polgári és középiskolákra is.<sup>2</sup> A magyarnyelvű tanulók a viszonyokhoz képest még háborítatlanul tanulhattak tovább saját anyanyelvükön, az addigi iskolázási és oktatási rendszer mellett.

Az iskolák fokozottabb nacionalizációja jegyében folyt le a követ-

<sup>1</sup> Közl. 40:338.

<sup>2</sup> Petar Pekics: Povjest Hrvata u. Vojvodini, p. 224, 233.